

## FARKLI AÇILARDAN KÖTÜLÜK PROBLEMİ

Prof. Edward H. MADDEN\*

Çev. Sami ŞEKEROĞLU\*\*

Kötülük problemi klişeleşmiş tarzda şöyle ele alınmaktadır: Eğer Tanrı 'her şeye gücü yeten' ve tamamen 'iyi' ise, dünyada neden bu kadar sebepsiz kötülük meydana gelmektedir? Eğer O, 'her şeye gücü yeten' bir varlık ise, bu gereksiz kötülüğü ortadan kaldırabilmesi; gerçekten 'iyi' ise kötülüğün meydana gelmesine de izin vermemesi gerekir. Ama O'nun böyle davranmadığı görülüyor. Bu durumda Onun her şeye gücü yetmediği veya gerçekten iyi bir varlık olmadığını mı düşünmeliyiz?

Teistlerin çoğunlukla böyle bir sonuçla karşı karşıya gelmekten uzak durduklarını söyleyebiliriz. Onlar bu problemi mantıksal uygunluğun bir gereği olarak düşünmektedirler. Ancak, sonuçta Tanrı'nın her şeye gücü yeten ve bütünüyle iyi olan bir varlık olduğuna ilişkin en azından 'görünüşteki' sebepsiz kötülüğü açıklayacak dört dörtlük bir cevaba sahip olunması da beklenen bir durumdur. Bu "görünüşe" göre ifadesi oldukça önemlidir. Ayrıca şunu da hemen belirtelim ki, kötülük hakkında konuşmayı gereksiz görmek demek, söz konusu iddiayı ispat olunmuş farz etme anlamına geleceğinden problemi çözmeye yönelik girişimleri daha ilk adımda saf dışı bırakma teşebbüsü anlamı taşıyacaktır.

Teistler bu probleme bazı çözüm önerilerinde bulunurlar. Bu makalenin sınırları içinde onları detaylı olarak incelemem mümkün değildir. Ancak onların en önemli ve tarihsel açıdan en etkili olanlarını da elbette dikkatlice değerlendirmeye çalışacağım. Örneğin, "*hür irade*" ve "*ezelî ahenk*" görüşlerini yakından inceleyeceğim. Ayrıca, önerilen diğer çözümler karşısında onları neden başarılı bulmadığının da açıkça görünmesi için olabildiğince tarafsız olmaya çalışacağım.

---

\* Edward Madden "The Many Faces of Evil", *Philosophy of Religion* (içinde), ed. Norberto Schedler, Macmillian Publishing, N.Y. 1968.

\*\* Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sonuçta bu problemin çözülemez olduğunu ve bu çözülemezliğin herhangi bir teistik tanrıya inanmamak için yeterli bir neden olduğunu gösterdikten sonra yazımı noktalayacağım.

Probleme getirilen teistik çözümler değer ve yararlılık bakımından bir hayli değişmektedir. Onların eleştiriye karşı oldukça dayanıksız ve literatürde ve günlük yaşamda yaygın olan ilk iki tanesi, “zıtlık” ve “karışmama” çözümleridir. Bunlar, evrende mevcut zıtlık gerçeği ile Tanrı'nın sisteme müdahale etmemesini esas alan çözümlerdir. Birincisi açısından kötülük, yaşamın iyi olan yönlerini doğru bir şekilde anlama ve uygun tarzda takdir edebilmek için gereklidir. İkincisine göre ise, o evrendeki bir takım kanunların işleyişinin doğal bir yan ürünü olmaktadır. Deprem, sel felâketleri, açlıklar ve diğer ölümcül hastalıklar, bütüncül bir şekilde düşünmek kaydıyla, evrende meydana gelen sıradan doğa olaylarıdır. Eğer isteniliyorsa bu yöndeki teistik çözümlenin detaylarına bakılabilir.<sup>1</sup> Ama burada bu hususlardan her birinin özet eleştirisiyle yetinilecektir.

a)“Zıtlık” önerisini öne sürenlerce, hedefe ulaşabilmek için bir miktar kötülüğün bulunması gerekir. Zira herhangi bir insanın yarı bir dudakla yaşamını sonlandırmasındansa gerekirse kendi dudağını ısırması kabul etmesi beklenir.

b) Kabul edilebilir olsa bile, ki, birinci çözüm makbul sayılmadığı gibi, ikincisi de, sadece maddî kötülüğün sebebini açıklayabilir görünmekte ve ahlâkî kötülüğü ise dokunmadan bırakmaktadır.

Bu probleme daha iyi ele alma amacıyla Kitab-ı Mukaddes'e bağlı çözüm önerisi sunan bir grup dikkati çekmektedir. Bu Hıristiyan teologlar, dünyada sebepsiz kötülüğe izin vermekle Tanrı'nın neyi amaçladığı konusunda farklı sevaplar ileri sürmektedir. Onlara göre,

- 1) Kötülük günahkârlara Tanrı'nın bir cezasından ibarettir.
- 2) Tanrı, kötülük vasıtasıyla inanan insanın imanını sınamaktadır.
- 3) Kötülük Tanrı'nın insana bir uyarısıdır.

Sırasıyla bu düşünceleri değerlendirmeye çalışalım:

---

<sup>1</sup> Bkz. H.J. McCloskey, “God and Evil” *The Philosophical Quarterly*, sayı. 10, s. 102-104.

1) Eski ahid'in Eyüp Peygamberle ilgili bölümlerinde geçtiği üzere 'teselli ediciler'in de bu görüşlere sahip olduğunu biliyoruz. Ancak şu kadarı var ki, bugün biz, 'Eyüp kitabı'nın gerçek karakterini bilmekten uzağız. Aslına bakılırsa, kötülüğün bu doğrultudaki yorumu Hıristiyan bakış açısından da yanlıştır. Tanrı'nın bildiği gibi Eyüp peygamber de kendisinin böyle bir cezayı hak etmek için bir şey yapmadığının farkındaydı. Onun çektiği o büyük acıların sırrının başka bir yerde yattığı anlaşılıyor. Dahası İsa'nın kendisi de böyle bir görüşü kabul etmemiştir.<sup>1</sup> Mukaddes kitaba ait sözü edilen tartışma bir yana, kötülüğün insanın işlediği günahların bir cezası olduğuna dair çözüm önerisi, değil Hıristiyanlık, hiçbir teistik yaklaşımca da kabul edilemez. Hatırlarsanız koca bir yerleşim yerinde, yani Peru'daki korkunç depremde kadın, erkek ve çocuklar ayırt edilmeksizin tamamen helâk olmuştu. Şimdi burada ortaya çıkan müthiş ürpertici kötülüğün, şayet insanın günahının cezası olduğu kabul edilecek olursa, böylesine sarsıcı bir ikaza sadece bu belde insanların müstahak görüldüğüne inanmak oldukça güç olacaktır. Dahası, böyle afetlerde, Voltair'in da dediği gibi sadece günahkârların seçilip yok edildiğini savunmak da mümkün değildir.

2) Kötülüklerin kişinin inancını sınıadığını ileri sürmek de yeterinde açık değildir. Bu, tam olarak ne anlama gelmektedir? Denilebilir ki, Tanrı, kişiye acı vermek suretiyle zorluk ve sıkıntı zamanında inancını koruyup koruyamadığını, imanının gel-geç bir hevese mi, yoksa gerçek bir kabule mi dayandığını sınamak istemektedir. Böyle bir yorumun uygun olmadığını söylemeliyiz. Üstelik Tanrı, eğer her şeye gücü yeten ve buna bağlı olarak her şeyi bilen bir varlık ise, şu anda da âkıbeti, yani kişinin inancının ne durumda olduğunu da bilecektir. Belki bu görüş şu şekilde yorumlanabilir. Tanrı, Eyüp Peygamber gibi, inançlı olanlarının imanlarının sapsağlam olduğunu bilmekle birlikte, diğer insanlara onların bu yöndeki dayanıklılığını ve sabrını göstermek için güzel bir örnek olması amacıyla bazı insanları seçerek kötülükler vasıtasıyla sınamaktadır. Ne yazık ki, bu yorum öncekinden daha çürük temellere dayanıyor. Zira herkes bir Eyüp peygamber değildir. Hatta böyle bir örneklik durumunun ters teperek bela vaktinde çoklarının Tanrı'ya inanmaktan vazgeçerek dinini bırakmasıyla da sonuçlanabileceği gibi, kitlesel yıkım ve yok oluşlara ilişkin bir açıklama da getirmeyecektir.

---

<sup>1</sup> Luka, 13/1-5

3) Kötülükler vasıtasıyla Tanrı'nın insanı ikaz ettiği çözüm önerisine gelince, bu görüşün daha açık ve doğru yaklaşıma sahip ve kalben kabule daha yatkın bir teistik görüş olduğunu söylemeliyiz. Bunu savunanlar, kötülüğün ortaya çıktığı ortamlarda insanların dine karşı genel bir ilgisizlik içine girdiklerini özellikle belirtirler. Bu yüzden, söz konusu insanların Tanrı'nın korku veren gücünün bir takım tezahürleriyle karşı karşıya kalması gerekmiş ve yaşadıkları kötülükler onları Tanrı'nın huzurunda bulunmanın gerektirdiği ciddiyete sahip olmaya zorlamıştır. Nitekim gerek deprem ve sel felâketleri gibi doğal afetler ve gerekse karşı konulamayacak kadar tehlikeli ölümcül hastalıklar ortaya çıkışı zaman insanlar kendilerinin güçlerinin ne kadar zayıf ve Tanrı'nın ise ne kadar güçlü olduğu gerçeğinin farkına varmaktadırlar. Bu görüşü savunanlarca kötülüğe maruz kalan insanlar, böyle düşündükleri sürece, yaratıcının büyüklüğü karşısında yaratılmış bir varlığa yaraşır bir sorumluluk ciddiyetiyle hareket ederek Onun evrene koyduğu kanunlara aykırı davranmaktan kendilerini alıkoyacaklardır.

Sonuç olarak, vardığımız bu ahlâkî ve dini sonuçlar doğal sebeplerin ortaya çıkardığı bedensel acı ve zorlukları haklı çıkarır görünüyor. Lakin gerçekte nasıl bir etki icra ediyorlar acaba? Öyle görünüyor ki, böylesi felâketler, teist'in dışındakilerde neredeyse yapıcı bir etki doğurmaktan uzaktır. Bu görüş ahlâkî kötülüğün değil, olsa olsa bedenî kötülüğün gerekçesini ortaya koyma gücündedir. Dolayısıyla problem hâlâ yarı çözülmemiş olarak kalmaya devam edecek demektir. Ayrıca şu da var ki, Tanrısal gücün ispatının amacına ulaşması için –şayet bu amaç tamamıyla başarılı olmuş sayılırsa- böyle öldürücü boyutta olması da gerekmiyor. Kaldı ki, düşünülen amacın da elde edildiğini söyleyemeyiz. Gerçekten böyle doğal felâketlerin insanı Tanrı'ya yöneltmekten ziyade Ona karşı gelmeye ve isyan etmeye yönelttiği görülmektedir.

Anlaşılan o ki, bu yaşanan acılar insanın dikkatini çarpıcı bir şekilde kötülük problemine çekmekte ve birçoklarının dini inançlarını güçlendireceği yerde, tamamen kaybolmasına yol açmaktadır. Son zamanlarda öne çıkan bir eleştirmene göre, "...eğer doğal felâketlere maruz bırakmakla Tanrının amacı kendisine yönelik saygı ve korkuyu duygusunu beslemek ise, O, beceriksizce iş yapandır. Bundan başka, bu amacı gerçekleştirmek için bedensel kötülüğü doğurma yolunun seçilmesi oldukça tuhaftır. Çünkü iyiliksever bir tanrıdan umulan şey, dahası onun

hakkında da daha kullanışlı ve daha etki verici olan tercih, daha az kötülüğe yol açan, mucize, özel ilhamlar gibi yöntemlerin benimsenmesidir.”<sup>1</sup>

Bu kötülük problemini daha esaslı bir şekilde çözme iddiasında olan bir diğer teori ise, “*karakter yapım teorisi (character-building theory)*” dir. Buna göre, evrende kötülüğün bulunması onun gereken bir ‘parça’ olduğu gerçeğine dayanır. Zira cesaret, sabır, hayırseverlik ve şefkat gibi erdemler hep insani tecrübenin bir ürünü olmuşlardır. İnsanlar birçok kirliliğe sahip temel maddeyle dünyaya gelirler. Yaşanılan çeşitli kötülük tecrübeleri de bir tür ateş olup bu kirleri yakarak geride temel madde olarak özgür ve engellerden âzâde olan bir ruhsal kişiliği meydana getirmektedir. Denilebilir ki, cazip olan bu düşünceyi çoğu kimse kabul edecektir. Hangi insan acı veren veya üzen bir takım olaylar anında ve ardında onlardan uzaklaşmak için arzu ve istek duymayacak ve o acıya katlanmak suretiyle daha iyi bir insan olmak için gayret göstereceğini inkâr edecektir ki? Elbette, bu görüşle birlikte ortaya çıkan güçlük de açıkça zarar verici boyuttadır. Kaldı ki, bu yaklaşım biçimi de, aynı önceki gibi, sözü edilen kötülüklerin en fazla bir kısmına açıklık getirebilir. Bu durumda kötülükler vasıtasıyla insanın ‘karakter yapım’ lütfuna eriştirileceği bir durumdan sıkça ve oldukça acımasızca gerçekleştiği üzere ‘karakter yıkımı (*annihilation of character*)’ ile çıkması mümkündür. Kaldı ki, sonuçta bu süreçten umulan kazanç elde edilse bile, onun için ödenecek böyle bir fiyat oldukça yüksek olacaktır.

Kendi adıma dünyada bir miktar kötülüğün bulunması görüşünde ısrar edenlerden olabilirim. Ancak şu da bir gerçek ki, bu görüşe sahip olmak yarışı daha başta kaybetmekten farksız görünüyor. Bilgisiz acı çekme ve acı çekerken bir bilgiye sahip olmama durumu sonuçta kişiye ruhsal ve zihinsel yaşamın özünü, anlamını ve hedeflerini kazandırdığı sürece bir değere sahip olacaktır.<sup>2</sup> Ruhsal bakımdan kişinin yücelmesinin amaçlandığı bu görüş dahi anılan hususlarda sadece yetersiz değil, aynı zamanda hiçbir şekilde dünyadaki ahlâkî kötülüğün çözümüne katkı da sağlamıyor. Herhangi birisi bana merhametsizce zulüm yaptığı zaman, ben bir taraftan şiddetli acı içinde ruhen yükselmeme vesile olan yolda ilerleyebilirken,

<sup>1</sup> McCloskey, *agm.*, s. 103.

<sup>2</sup> Alfred Noyes, in *The Unknown God*, s. 95.

diğer yandan, bana zulmederek kötülük edenin doğasının benim manen gelişmem pahasına bozulacağını da göz ardı edemeyiz. Bundan başka, şayet her şeye gücü yeten ise, Tanrı'nın niçin daha ilk başta, ruhen yükselmiş varlıkları yaratmadığı da açık değildir. Ayrıca bu çözüm şeklinin cinnet ve delilik gibi bedeni kötülöklere uygulanamayacağı da ortadadır.

Probleme felsefi açıdan iyimser yaklaşan birine göre kötülük, dünyanın gerekli bir parçası olmakla birlikte, bu dünya mümkün dünyaların en iyisidir. Yine iddia edildiğine göre, dünyada insandaki sabır gücünü sadece geliştirecek oranda acı ve cesaret duygusunu pekiştirecek derecede tehlikeler vardır. Bu yüzden eğer daha az kötülük bulunmuş olsaydı, bu, onun daha iyi olmasının önünde bir engel olacaktı.<sup>1</sup> Leibniz gibi iyimser filozoflar kötülüğün sadece "görünüşte" olduğunu ve bir illüzyondan ibaret olduğunu söylemekle kalmadı –zira kötülük zaten çoklarınca da böyle yorumlanmaktadır- dahası, dünyanın kötülüğü içerdiği gerçeğini özellikle ve bilinçli olarak kabul etti. Burada onun vurguladığı yön, kötülüğün dünyada doğru miktarda bulunduğu ve sırf bu yüzden de mümkün olan dünyaların en iyisi olduğudur.

Bu görüşe karşı getirilen argümanlar ise oldukça açıktır. Öncelikle dünyada kötülüğe uygun ölçüde sahip olduğumuz, bir başka deyişle, kötülüğün fazlasına maruz kalmadığımızın iddia edilmesi oldukça tuhaf görünüyor. Zira görünen kötülüğün neredeyse çoğunun sebepsiz kötülük olduğu ortadadır. Üstelik maalesef bu kötülük insanı sabra, cesarete veya arzu edilen herhangi diğer bir şeyi elde etmeye de götürmez. Bilakis insanın karşı karşıya kaldığı kötülöklere, çoğunlukla onu eziyor, tahrip ediyor, bazen de şansız birinin üzerine düştüğünde onu derinden etkiliyor ve belki de tamamen helâk ediyor.

Ayrıca, kötülüğün yaygınlaşması onu iyimser bakış açısıyla değerlendirenler hakkında da bir güçlüğe yol açmaktadır. Zira bazı insanlar yaşamlarını dayanılması güç acılarla birlikte sürdürmeye mahkûm iken, diğer bazıları da yükselen boyutlarda zenginleşerek şıarmaktadır. Görünen o ki, en yüksek iyi'ye ulaşma adına kötülüğün belli derecesine sahip olduğumuz kabulünü desteklemek güçtür. Hatta bir bakıma, "bu teorinin içtenlikle savunulduğu kesimin maddi açıdan kısmen rahat olan

<sup>1</sup> David Elton Trueblood, *The Logic of Belief*, s. 268.

insanlarca sürdürüldüğü de dikkat çekicidir. Aslında böylesine rahat olan insanlar diğerlerine şayet daha az mücadele etmiş olsalardı nasıl daha kötü durumlarla karşı karşıya kalacaklarını göstermek istemektedirler.”<sup>1</sup> Sonuçta ortaya çıkan husus, Tanrının “her şeye gücü yeten” bir varlık olduğunun kabulüyle birlikte kötülük olmadan da arzu edilen hedeflere varılabileceği gerçeğidir.

Leibniz’in son ifade ettiğimiz hususa elbette bir cevabı vardır.<sup>2</sup> Sadece Tanrı sonsuz ve mükemmeldir. Tanrı’nın sahip olduğu bu zorunluluğun dışındaki her şey sınırlı, eksik veya eşit şekilde günahkârdır. Bu yüzden ona göre, Tanrı her ne ki ortaya çıkarmıştır, o şeyde bir parça kötülüğü yaratması da kaçınılmaz olmuştur. Ancak onun yarattığı kötülük, olabilecek en az seviyededir. Zaten bu nedenle ‘bu dünya olabilecek dünyaların en iyisi’dir. Leibniz varlığın kendi doğası gereği bünyesinde bulundurduğu kötülüğü “metafizik kötülük” şeklinde nitelendirdi. Ancak öne sürdüğü bu cevabın bu konuda herhangi bir çözüm sağlayacağı söylenemez. Herhangi bir kimse, mantıksal olarak kendisiyle çelişen şeyler yapabilen gücü sınırlı bir tanrı anlayışını pekâla kabul edebilir. Kaldı ki böyle bir sınırlılık, “her şeye gücü yetme” anlayışına bir zarar da vermeyecektir.

Ancak Leibniz, tanrının mükemmel olmakla birlikte sonlu olan bir varlık yaratamayacağı konusunda ısrar etmekteydi. Ama neden yaratmasın ki? Ne de olsa Tanrı, inanç yönünden ele alındığında sadece tabiat içi değil, tabiat-üstünde de her şeye gücü yeten bir varlık olarak düşünülmektedir. Bu yüzden O, kendisinden hoşnut kalınacak, en azından bundan daha mükemmel ve iyi bir dünyayı pekâla yaratabilirdi. Bu hususun oldukça önemli olduğunu belirtelim. Dahası, eğer metafizik kötülük ortadan kaldırılamayacak ise, o zaman hiçbir şekilde bir dünyanın yaratılmaması gerekmez miydi? En azından ahlâkî yönü bulunan bir Tanrının bundan sakınmasını beklemek adına...

Kötülük problemini bir çözüme kavuşturma yolunda geriye kalan - sanıyorum en kuvvetli olan ve bu yönden etkili bir şekilde eleştirmenin en zor olacağı- iki öneri tarihsel bakımdan en etkili olmuş önerilerdir. Bunlar, “hür irade” ve “ezeli ahenk” şekliinden tanımlanan çözüm önerileridir.

<sup>1</sup> *age.*, s. 289.

<sup>2</sup> C.J.Ducasse, *A Philosophical Scrunity of Religion*, s. 357.

Şayet teizmin bir başarısından söz edilecekse, bunun bu fikirlerin biri ya da ikisinin birlikte ortaya koyduğu performanstan aldığını kabul etmek gerekir.

Hür irade tartışması çoğunlukla şöyle ele alınmaktadır. Tanrı insana hür irade verdi. Ancak ne yazık ki, insan, bu yeteneğini sıklıkla kötüye kullandığından kötülüğün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden kötülüğün kaynağı olan insan kötülükten sorumludur. Ancak konuyu böyle ele almak tatmin edici değil. Zira Tanrı, hür iradenin yol açacağı kötülüğü önceden gördüğü halde buna karşı bir tedbir almamıştır. Bu durumda kötülüğün sonuçlarını bilmekle beraber insana hür irade vermesinin gerekçesi ortaya konulmalıdır.

Teistler tartışmayı şöylece geliştiriyorlar: Hür irade insana verilen oldukça önemli bir tanrısal bir bağıştır. Çünkü insan böyle bir yetenekten yoksun olsaydı, açıkçası mekanik tarzda hareket eden ve bu hayattan anlamsız ve değersiz bir şekilde geçip giden bir varlık olacaktı. Demek ki o, ancak hür irade ile insan olmakta ve bu sayede diğer varlıklardan üstün hale gelmektedir. Bu 'hür irade'nin gerçek değeri Tanrı'nın onu insana bahşetmesini haklı çıkaran husus sadece bu değildir. Öte yandan onun doğurduğu sonuçlar da bir o kadar önemlidir. Öne çıkan iddia, hür iradenin insanı çoğunlukla iyi çalışmalarda bulunmaya, ahlâkî açıdan gayret göstermeye ve sonuçta da ebedi mutluluğa götürmesidir. Bu gerekçelere dayalı olarak, Tanrı hür iradeyi vermemiş olsaydı, daha fazla kötülüğe sebep olacağı için doğacak kötü sonuçları göze alarak insana onu ihsan etmiştir.

Bu kuvvetli görüşte de birçok sıkıntılı yönler bulunmaktadır:

a) Her ne kadar bu bakış açısına itiraz cılız olsa bile, hür irade çözümü sadece ahlâkî kötülüğe bir açıklama getirmekte ve tabîî kötülük hakkında bir çözüm ortaya koymuyor. 'Hür irade'nin Lizbon depremi, Perudaki yer kaymaları, Çin'deki ve Afrika'daki açlıklar ve daha pek çok ölümcül hastalıklara ilişkin söyleyeceği bir şey yoktur. Elbette, hür iradenin ahlâkî kötülüğü açıkladığına inanan birisinden beklenen sözünü ettiğimiz böylesi tabîî kötülüğe bir çözüm getirmesidir. Problem ancak bu suretle çözüme kavuşabilir. Gel gör ki, tabîî kötülük problemini açıklayacak şu ana kadar bir çözümle karşılaşmadığımız gibi ileride de karşılaşamayacağız.



b) Tanrı insana hür iradeyi bahşetmesi yanında dünyadaki çoğu ahlâkî kötülükten de hala sakınmakta ve onu engellemektedir. O bunu farklı şekillerde yapabilirdi. Yani, mutlak güçlü olduğuna göre, meselâ, insanı nezih şekilde davranacak bir sistemde yaratabilir veya 'insanın özgürlüğü'nü açıklama adına sadece ahlâkî kötülüğe izin verebilirdi. Dahası O, insanların yanlış seçimleriyle tamamen felakete düşmeyecek özellikte bir dünya yaratabilir ve bilhassa kötü bir sonucun önünü almak için muhtemel sebep üzerine müdahalede bulunabilirdi.

Teistler, bu konuda belki şöyle bir katkıda bulunurlar. Tanrı'nın insanlara iyilik yapmak veya bazı şeyleri düzeltmek maksadıyla müdahalede bulunarak bir nevi düzen vermek suretiyle kötülüğün derecesini azaltma yoluna gitmesi kesinlikle doğru değildir. Çünkü hür iradenin kendine özel kullanımı, sadece zayıf tarafa verilen bir üstünlük olarak düşünüldüğü ve çetin mücadele ve çabalara konu olduğu sürece ahlâkî açıdan bir değer taşıyacaktır.<sup>1</sup> Her halükârda bu görüş tuhaf sonuçlara ulaştırıyor. Bu durumda, arkadaşlarımla yolları üzerine biriken kötülüğü atmak benim görevim olup ancak bu suretle onların uhrevi mutlulukları gerçekleşebilecektir. Maalesef asıl büyük kötülük insanın ahlâkî gelişimi yerine onu engellemekte ve özgür insan ruhunu tahrip etmektedir. Bu görüşe bakılırsa, Tanrı müthiş şeyler yapmaktadır: O, insanları hür iradeyle yaratarak kiminin kötülük vasıtasıyla gelişme kaydetmesine, kimilerinin de tamamen yok olmasına sebep olmaktadır. Öncekinin gerçekleşmesi sonrakinin nasıl haklı çıkaracaktır ki?

Bu ödenmesi oldukça zor bir bedeldir. Açıkçası bu görüş ahlâkî standarda da uymaz. Diyelim ki, içkiyle sarhoş olmuş bir Kalvinist ile cesaretiyle bilinen bir kişiyi öfkeliendirecek davranışlar içine girelim. Böyle davranmakla burada onların mücadele etme yönlerini geliştirme ihtimali yanında tam tersine onların alçalmasına sebep olmak da imkân dâhilindedir. Şu var ki, böyle bir tutuma yol açan birisinin ahlaklı hareket etmediği ortadadır. Öyleyse, bu şekilde davrandığı görülen Tanrı'nın ahlâkî davrandığını nasıl söyleyeceğiz?

c) Bu iddia, hür iradeye dayalı çıkan eylemin sonuçlarının çoğunlukla istenmeyen sonuçlar olduğunu da ortaya koymaktadır. Ancak aynı zamanda bu görüş tecrübeye dayalı bir görüştür. Bu yüzden onun doğru

---

<sup>1</sup> Cf. McCloskey, *age.*, s. 113.

bir şekilde gerçekleşeni belirleme adına yeterli delile sahip olan birini görmek zordur. Belki mümkündür, ama biz şimdilik böyle bir şeyi bilmiyoruz.

d) Bu geleneksel eleştiri çok iyi bilinmektedir. Tanrı'nın her şeyi bilmesi ve insanın hür iradesi birbirine uymayan fikirlere. Bu sorunun kendi içinde anlaşılması da ciddi oranda güçtür ve bu yazının sınırları içinde bu yöne çok da değinmeyeceğim. Ancak sadece şunu söyleyebilirim. Şayet "hür irade"den "kendiliğinden meydana gelmiş bir irade" kastediliyorsa, bu durumda "her şeyi bilme" ile "hür irade" kavramlarının birbiriyle çeliştiği görülecektir. Hür irade fikri incelendiği zaman, onun determinizm ile uyumlu olmak bir yana, bazı düşünceler vasıtasıyla zımnen ona delalet ettiğini ve bu suretle her şeyi bilme ile hür iradenin tutarlılığının ortaya konulması gereği doğacaktır. Bununla birlikte, kötülük probleminin hür irade çözümününün eleştirilmesi için uygun temel bulunduğunu belirtmekle yetinelim.

Diğer bir çözüm şekli "nihâî ahenk" teorisidir. Bu teori, bütün çözümler içinde tarihsel açıdan en etkili olanı olup pekçok teist tarafından en güçlüsü olarak görüldüğünden en çok öne çıkarılan delil olmuştur. Bu düşünce genelde mecâzî bir yöntem içinde sunulmaktadır. Çok sevilen mecaz ise, müziğe ait olandır. Buna göre, tek başına işitilen herhangi bir ses kulağa itici ve ahenksiz gelirken, uygun şartlar sağlandığında ve bir bütünlük içinde sunulduğunda ortaya çıkan ses elbette aynı şekilde rahatsız edici olmayacaktır. Kötülük konusu da böyledir. İnsanlar ortaya çıkan tekil bir durumu çevresindeki şartlardan soyutladığında o şeyi tek başına 'kötü' değerlendirdiği halde, Tanrı, o şeyler hakkında tümel bir bakış açısına sahip olduğundan onları "iyi" ya da "sonuçlar bakımından iyi" olarak değerlendirmektedir.(Aslında "sonuçlar bakımından iyi" ile "kapsayıcı bakış açısıyla iyi" ifadelerinin birbirinden çok da farklı olmadığını belirtelim.) Nihâî ahenk fikrinin içerdiği önemli bir sonuç kötülüğün yalnızca bir görünüş, bir bakıma illüzyon olduğu ve 'kötü' görünenin aslında ortaya çıkan sonuçlar bakımından 'iyi' olduğudur.

Bu görüşe karşı neler söylenebilir? Aslında buna dair pek çok itiraz vardır. Ancak biz burada, örneğin, görünüşteki kötülüğün nasıl olup da mutlak iyilik olarak değerlendirildiğini sormakla başlayabiliriz. Sunduğum örneklerde de görüldüğü üzere geçen yıllar beni oldukça şaşırtmıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, birinin ortaya çıkıp 'kılık değiştirmiş' ve

'gizli olan bir iyi'yi nasıl bulacağı hususundan da hiç emin değilim. Nihâî ahenk görüşünü savunan ve dürüstçe onu kavramaya çaba sarf eden kişi, bunun karşılığında tuhaf sonuçları da birlikte benimsemiş olacağını bilmelidir. Bu yüzden, bu görüş taraftarı olan kişi detaylı çözümlemelere girmekten çekinecektir. Basit bir şekilde insanların anlayamadığı hususlarda Tanrı tarafından bilinen nihâî ahengin varlığından söz etmek, olsa olsa sadece onu söyleyeni memnun edecektir. Ama gel gör ki, teistlerin çoğu Tanrı'nın fiillerindeki amacın insan zihnince kavranmasının imkânsız olduğunu da rahatça savunurlar.

Sadede gelirsek, yukarıda öne sürülen görüşün şu dört açıdan eleştirildiğini görüyoruz.

a) Doğaldır ki, insanoğlu kişisel tecrübesi sayesinde çoğu meselenin farkındadır. Bu şahsi tecrübemize dayanarak görünüşteki kötülüğün pekâla bir iyi'ye ulaştıracağını söyleyebiliriz. Ama görünüşte olan kötülüğün her zaman böyle bir iyiliğe götürdüğünü söylemek için de elimde bir delil yoktur! Hatta bunu iddia etmeye hakkım da yoktur! Ayrıca mutlak açıdan, yani bütünsel olarak bakabilmek için gerekli olan ve geçmesi beklenen zamanın sınırı ne olacaktır? Ne zamana kadar beklenirse tekil kötülüğün sonuçları yönünden iyi olduğuna karar vermek mümkün hale gelebilecektir? Belki ben, yaşadığım kötülüklerin iyi sonuçlara ulaştırdığına dair yeterli süre beklemişimdir. Öyle görülüyor ki bu durum, sadece, görünüşteki kötülüğün insanı iyiye götüreceğine ilişkin ihtimale vurgu yapıyor. Yoksa onun gerçekliğine işaret ediyor değildir. Tecrübe ettiğimiz mümkün olan pek çok olayın ortaya çıkması seçeneğine inanmak için elimizde bir kanıt yoktur. Dahası, dünyadaki gözle görünen kötülüğün büyük miktarda olduğu fikrinde kötülüklerin iyiliklere götürdüğünün açıklığa kavuşması meselesi de oldukça zor görünüyor.<sup>1</sup>

b) Ayrıca, 'nihâî ahenk' fikri şu tuhaf sonuçları kabule de yol açmaktadır. Eğer kötülük aslından kılık değiştirmiş bir iyi'den ibaret ise, o zaman insanın ahlâkî görevi olan kötü durumları azaltmaya çalışmak veya yok etmekle uğraşması esastan yanlış bir iş olmaktadır. Demek ki, tersine, görevimiz olan hususun onların daha da artmasına destek vermek olduğunu mu söyleyeceğiz! Öyle görünüyor ki, eğer bu iddia doğruysa bu durumda çevremizdeki kötülüğü yok etmek için çaba harcamak da yanlış

---

<sup>1</sup> *age.*, s. 105.

olacaktır! Bu bağlamda sunulan görüşleri kendi adıma oldukça zararlı ve gayri ahlâkî buluyorum. Bu mesele Tanrı açısından şunun söylenmesine benziyor: “-Yaa.. görüyor musun ey insan! Bil ki, sen ne kadar sefil ve zavallı bir failsin. Ama benim seni kötülükler yoluyla daha uygun davranan bir fâil haline getireceğimden hiç kuşkun olmasın!”<sup>1</sup>

c) Kötülük problemine bir çözüm olarak öne çıkarılan nihâî ahenk fikri önemlidir. Ancak insanın çektiği acılar karşısında onun bir değeri yoktur. Zira amaç aracı haklı çıkarmaz. Sonu iyi biten her şeyin iyi olacağını ileri sürmek aşırı derecede saçmadır. Kaldı ki biz sonucun ne olacağını bilemeyiz. İvan, “Karamazov Kardeşler”de tam da bu noktaya parmak basar. Orada İvan ve Alyosha söz konusu kötülük problemini konuşurlarken dünyadaki kötülüğe karşı getirilen nihâî ahenk çözümünün aslında ne kadar basit bir çözüm olduğunu ortaya koyar.

Belki uzun olacak, ama konunun bütünlüğü açısından buradan bir parça ıktibas etmem gerekiyor. Orada İvan konuyu bir küçük çocuğun yaşadığı dehşetli acıyı örnek vererek açar. Zaten böyle bir örneklemede bulunma içinde yaşadığımız dünyadaki çoğu benzerinden sadece bir tanesidir. Muhteşem şatosunda yaşayan bir Rus generali ile onun toprağa bağlı yaşayan ve basit bir varlık olarak görülen zavallı köleleri vardır. General iyi bir “avcı”dır. Etrafında bulunan acımasız ve gaddar köpeklerle sahiptir. Bir gün 7-8 yaşlarında bir köle çocuk bir oyun içerisinde koşuştururken birden kendisine doğru hücum eden onun köpeklerinden birine bir taş atar. Yaralanan köpeğini gören General o akşam çocuğu bir kulübeye kitler. Ertesi sabah o çocuğun annesinin de içinde bulunduğu bütün köleler zihnî ve ahlâkî bir eğitimden(!) geçirilmek maksadıyla toplatılır General güya bu amacını gerçekleştirmek için acımasız köpeklerini zavallı ve üstü başı perişan çocuğun üzerine salarak “onu yakala! onu yakala!” diye bağırır. Köpekler anında çocuğa ulaşır ve onu annesinin gözü önünde paramparça ederler. Şimdi çocuğun bir “av” ve General’in de sadece “avcı” oluşunun yerinde ve uygun olduğu mu söylenecektir!?

Gaddar ve acımasız olanlar şüphesiz bunu hep yaparlar. İvan, geleceğe dair bazı faydalı şeyler adına toprağa gübre atılmasının gerekli olduğunu öne sürenlere karşı söz konusu uygunluk hatırına böyle bir bedelin ödenemeyeceğini anlatır orada. Ve Alyosha’ya “sen Tanrı olsaydın,

---

<sup>1</sup> E.H.Madden, “G.W.Curtis: Practical Transcendentalist”, *The Personalist*, sayı. 11, s.373.

sonunda her şeyin böyle tersyüz olduğu bir dünyayı yaratır mıydın?" diye sorar. Ama ne yazık ki, çocuğun annesi kendi kulübesinde bütün bu olanlardan sonra "ey sevgili müşfik Tanrım!, neden böyle olmak zorunda olduğunu elbette biliyorum. Evet General sadece benim biricik çocuğumun hayatına bir son verdi. Ben elbette, daha yüksek bir ahlâkî dereceye ulaşmak ve mutlak ahengin bir parçası olmak için her şeyimi hatta gördüğün gibi bir yavrucağın sevgisini de bu yolda feda edebilirim. Benim isyanım, sadece gözümün önünde meydana gelen o olaydan ötürü içimdeki geçici bir yangından ibarettir" dediğini bir düşün der İvan...Hayır...Hayır...ödenen bu bedel elde edilecek şeye kesinlikle değmez...

d) Nihâî ahenk teorisi yoluyla "daha yüksek ahlâkîlik"ten vazgeçme vurgusunun daha başka bir yoruma ihtiyacı var. J.S.Mill'in bu vazgeçiş şü şekilde ele aldığını görüyoruz. "elbette günlük yaşamda neye doğru ya da yanlış denildiğini biliyorum. Zira açık bir şekilde o kavramların neye karşılık geldiğini tecrübe edebiliyorum. Eğer bir Tanrı sözünü ettiğim davranışlar içinde açıkça yanlış dediğim şeyi yapmaya ihtiyaç duyuyorsa, O o şeyi yaptığı zaman doğru ve yerinde davrandığını, öte yandan bizim yerinde ve iyi olarak adlandırdığımızı yaptığında da kötü ve yanlış olarak mı adlandıracağız? Hayır, bilin ki dostlar, bu yapılanlara dair Onun bakış açısının ne olduğunu araştırmaksızın ben bu şekilde ahlâkî değer tersyüz edilmesini kabul etmeyeceğim. Böyle yapmakla o beni cehenneme girmeye mahkûm etse bile inanın seve seve oraya gireceğim."

Teistler Mill'in bu ifadelerine bir baba ile oğlun arasındaki ahlâkî ilişkiyi öne sürmek suretiyle karşılık verdiler. Bir baba oğlunun kesinlikle bilemeyeceği pek çok ahlâkî prensibi bilir. Tanrı ile insan arasındaki ahlâkî ilişki boyutu bir baba ile çocuğu arasındakinden de oldukça farklı ve yüksektir. Ahlâkî prensipleri bilme yönüyle çocuk babasından ne kadar aşağıysa insan da bunları bilme yönünden Tanrı'dan o kadar aşağıdadır dediler. Mill ise onlara, "açıkçası, ben sadece babam dedi diye yanlışa doğru; iyi'ye de kötü demeyeceğim ve bu yolda cehenneme gitmeye bile razıyım dedim o kadar.." şeklinde karşılık verdi.

Teistlerin bu bağlamda öne sürdükleri benzetmenin kabul edilmeye yatkın olmadığına ilişkin bazı değerlendirmelerin yapıldığını görüyoruz.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Chauncey Wright, *Philosophical Discussions*, s. 358.

Aslında daha tutarlı mukayese yapılması gerekiyor. Bir baba çocuğunun henüz bilemeyeceği bazı ahlâkî prensiplerin bilgisine, pek tabiidir ki, sahiptir. Bu durumda çocuğun kalkıp babasına “ben senin ahlâkî dediğin şeyin doğru olduğunu kabul etmiyorum. O yanlıştır” gibisinden küstahlığını elbette biz de kabul etmeyiz. Ama burada söylenmek istenen bundan farklıdır. Tanrı ile insan arasındaki sözü edilen ilişkideki ahlâkî boyut ile buradaki şey aynı değildir. Bir insan bütünüyle cahillik eseri olarak ortaya çıkan davranışlar dışında, elbette “daha yüksek bir ahlâkî ideal”in neye karşılık geldiğini bilebilir. Gerçi o, doğru ve yanlışa dair bilgisinin zaman zaman birazını unutmaya ve belki de bu yöndeki anlayışından vazgeçmeye, bazen de bilemediği şeyler hakkındaki anlayışsızlığı yüzünden Tanrı’ya boyun eğmeye de meyilli olabilir. Ancak bir evlat kendisinin de doğru ve yanlış olarak bilebileceği bir hususta sırf babasına saygıdan dolayı boyun eğiyor ve onun dediğini kabul ediyorsa, burada ahlâkî olan yön nedir ki? Bu bir saygı göstergesinden çok, açık bir sefilliği ve uysallığı ortaya koymaktadır. Ben, Tanrı ve insan arasındaki ahlâkî ilişkide de aynı hükmün geçerli olması gerektiği kanaatindeyim.

Bu noktada teistlerin, bu konudaki bütün tartışma ve felsefi düşünmeyi kesecek bir diğer konuyu müzakere etmeyi istediklerini görüyoruz. Onlara göre, bütün bu meselelerden öte ve birincil öneme sahip olan konu, yaşanan hususlardan daha yüksek bir ahlâk ve nihâî ahenk konusu olarak Tanrı’ya iman etmektir. Bu iman elbette körü körüne bir inanmadan farklı olarak insanda derin bir duygu ve mistik tecrübe patlamasına yol açan bir iman olacaktır.<sup>1</sup> Mistik tecrübe yönüyle konuyu ele almanın bize bir şey katmayacağı, bir başka deyişle bu yorumun felsefi olmayacağını da söyleyebiliriz. Lakin görülen o ki, teistler bir konuda daha fazla söylenecek şey bulunmadıklarında yaptıkları ilk şey, ilgili anlayış hedefine ‘sessizlik’ yoluyla varmaktır. Açıkçası teistlerin öne sürdüğü bu yeni fikir sadece bir kıvırtmadır. İlerde ele alacağım ve trajikomik olarak “daha da uzun bir süre sessizlik” zamanının doğmasını önleyecek ilginç bir tartışmayı deneyeceğim. Ümit ediyorum ki, bu tartışma yöntemim anlaşılması güç ve yaldızı sönmüş bir gerçeklik olmayacak ve bu konuda önemli bir takım yöntemler içerecektir.

---

<sup>1</sup> Öyle görünüyor ki, meseleye bu açıdan bakıldığında, ‘ezeli ahenk’ fikri ile ‘Tanrı’nın insanlara yönelik hareket tarzı’nın basit bir şekilde insanın anlayışını aştığı düşüncesini birbirinden ayırt etmek oldukça güçtür.

Mistik tecrübelerin genelde naturalistik olan açıklama yöntemleri ve bunların normal olmayan psikolojik kavramlar vasıtasıyla dillendirildiği epeyce biliniyor. Söz konusu yöntemlerin aslında halüsinasyon, kuşku, hipnoz, paranoya v.s. olarak adlandırılan durumlara karşılık geldiği de söyleniyor. Eğer dâhî bir kişi olan St. Joan yaşıyor olsaydı ve yaşadığı zamanda yaptığı gibi bugün de (gaybdan.çev.) bazı sesler işittiğini söyleseydi maalesef derhal akıl hastanesine yatırılacağı kesindi. Her halükarda gerek St. Joan veya gerekse St. Threse konusuna bugün bu anlamda yaklaşmak oldukça zordur. Bu kişiler hakkında sözlenecek dini tecrübe durumu onlar adına bir değer taşısa bile benim Hıristiyan mistik tecrübesini “gerçek” anlamda kabul etmem zordur. Elbette, Hıristiyan mistisizmi bu anlamda yegâne örnek de değildir. Her şeye gücü yeten ama her türlü kötülüğe zemin hazırlayan bir Tanrı tecrübesine sahip bir arkadaşım yaşadığı bir dini tecrübe hakkında “..tek kelimeyle müthiş...O’nu zihnimde canlandırmak bile yetiyor!!” demişti. ( Bu arada şunu da ifade edeyim, eğer sen Ona inanmak için bu açıklama tarzını seçiyorsan burada herhangi bir sorun yok.. Sadece bu yöntemin mantıksal olarak mümkün olduğunu düşünmen tabi ki inanman için yeterli...)

Teistler acaba arkadaşım hakkında ne söyleyebilirler? Kendi bakış açılarından onun yanlış düşündüğünü acaba nasıl gösterebilirler? Şüphesiz bu durum çeşitli hipotezler vasıtasıyla açıklanmalıdır. Diyelim ki, arkadaşım bir takım duygular sağanağı altında kendine zulüm ederek sarhoş oldu. Yanlış anlaşılmasın, biz burada Hıristiyan mistik tecrübesini hafife almayı ya da örtbas etmeyi düşünmek bir yana onun gerçek değerinde benimsenmesi kanaatini taşıyorum. Elbette, söz konusu tecrübe halini yaşadığını söyleyen bir Hıristiyan’ın arkadaşımın yaşadığı tecrübeyi kabul edeceği de gün gibi ortadadır.

Lakin teistler arkadaşımın yanlış yolda olduğunu gösterme arzusu içine de gireceklerdir. Asıl önemli olan, onların, arkadaşımın yanlış yaptığını akla uygun bir tarzda göstermeleri gereğidir. En azından onlar ellerinde çözülemeyen bir iyilik problemine sahip olduklarını açıklayabilir ve Tanrı’nın her şeye gücü yeten ve hep kötü ise, nasıl oluyor da büyük oranda fiziksel ve ahlâkî iyiliğin bulunduğunu öne sürebilirler. Örneğin, toprak, yağmur ve güneş ışığı beslenmemiz için zorunlu olan besinleri nasıl olgunlaştırmakta ve insanın iyiliği için seferber oluyor değil mi? Bu durumda arkadaşım Tanrı hakkında bir probleme sahip olduğunu ve bunu

şöyle dile getirebileceğini yine tecrübesi yoluyla öğreniyor ve diyor ki: “Evet, ben Tanrı’nın iyi ile ilgili niteliğini zıtlık teorisi yardımıyla anlayabilirim. Kötülüğün dehşetini uygun şekilde anlayabilme ve hissedebilmek için bir zıtlık gereği olarak iyilik gereklidir.” Şimdi teist arkadaş bu gayeye ulaşma adına bu kadar “iyiliğe” ihtiyacımız olmadığını mı söyleyecek!!?

Ardından arkadaşım bir diğer teoriyi, yani Tanrı’nın insana verdiği ‘özgür irade ihsanı’ meselesini öne sürdüğünde, bu insâni yetinin ölçüsüz kötülüğü doğurabileceği hakkında Tanrı’nın bir bilgisinin olmadığını mı söyleyecektir? İnsan bir iradeye sahip ise eğer, iyilik yapmaya elbette gücü yetecekti. Sanırım teistler buna karşılık ‘Tanrı’nın her şeyi bilmesi’ ile insanın özgür iradeye sahip olmasının birbirinden farklı olduğunu ve bu niteliklerin birbiriyle çatışmadığını söyleyeceklerdir. Diyelim ki arkadaşım bunu da kabule yanaştı, ama bir diğer teoriyi de öne sürdü. Yani, ‘nihâî ahenk’ teorisini.. İnsanlar tek başlarına çevre ve şartların dışında gözlemedikleri bir olayı elbette ‘iyilik’ olarak niteleyebilirler. İnsan yaşadığı olaylarla ilgili parçalı (cüz’i) bir bakış açısına sahip olduklarından görebildikleri açı kendilerine özel ve yegâne bir bakıştır. Tanrı ise olaylara bütüncül (külli) bir açıdan bakabilen bir varlıktır. Böylesi olayları bu kuşatıcı bakış açısıyla ‘kötülük’ veya ‘genel anlamda kötülük’ olarak görmektedir. Buna karşılık teist, “eğer bir kimse iyiliğin nasıl oluyor da kötülüğe yol açtığını bilme konusunda yetersizse aynı şekilde yaşadığı tekil bir kötülük hakkında değer yargısında bulunmak için de yetersizdir” diye karşılık verecektir.

Görüldüğü üzere teist’in bakış açısından ‘kötülük’ sonuçta ‘iyiliğe’ götürmüştür. Arkadaşım bu tartışmadan geri çekildi. Gerçi elinde bu meselede öne süreceği bir teorisi daha var. Ama bu konuda bu kadar yeter. Tamamen eşbiçimli olan iyilik ve kötülük probleminin doğurduğu sonuç ortadadır. Birisi için söylenebilen şey diğeri için de pekâla ileri sürülebilmelidir. Bir probleme ilişkin sunulabilen bir çözümün diğeri hakkında da geçerli olması gerekir.

Söylemeye çalıştığım ‘iyilik’ hakkındaki tartışmadan iki tür sonuç veya iki tarz ahlak anlayışını çıkarabiliriz:

1) Bir teist’ten bütün isteğim kendisinin diğerlerine yaptığına benzerinin kendisine yapılmasına da izin vermesidir. Şayet insanlar bu teist kişiye aykırı olarak arkadaşımı mistik yöneliminde destekleseydi, o, arkadaşımı



yaşadığı bu mistik tecrübesine rağmen akılcı bir tartışma yapmak suretiyle insanları görüşlerinden caydırmaya çabalayacaktı. Basit olarak ben, aynı şeyi Teistler hakkında da uygulamak istiyorum. Ben onun mistisizme önem vermemesi ve sadece akılcı tartışmalara güvenmesi gerektiğini de söylemiyorum. Ben burada sadece onun mistisizme ait fikrini kötülük probleminde ait bir fikir bağlamında yumuşatmasını ve sonunda hangi yolun kötülük problemini doğurduğunu görmesini bekliyorum.

2) Bu durum, bir teist'in her iki yolu isteyip de ne yazık ki elde edemediği "iyilik" meselesinin trajikomik bir sonucu gibi görünüyor. Teist, elbette bu bağlamda en kuvvetli anti-teistik tartışmaları ortaya süreceğinden kötülük probleminin kendi açısından çözülebilir olduğunu düşünecektir. Ayrıca o, aslında iyilik meselesinin de çözülemez oluşunu kabul etmekte gibidir. Zira bu çözülemezlik hali, her şeye gücü yeten ve maalesef kötü olan bir tanrıya inanma sonucundan uzaklaşma adına önemli olsa gerektir. Öyle görünüyor ki, iyilik ve kötülük meselesi tamamen eş biçimlidir. Şayet birisi çözülebilir ise, diğeri de çözülebilecektir. Şayet çözülemez kalacaksa, diğerrinin de aynı akıbete maruz kalacağı bilinmelidir. Bu durumda Teist'in bir yolu seçmek ve seçtiği yolda da bir şeyleri elden çıkarmak zorunda olacağı ortadadır.